

УДК 821.111.09:821.133.1“18”

Д 85

Галина ДУЧИМІНСЬКА
Ірина ХАРКАВЦІВ

ВПЛИВ НІМЕЦЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ НА СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ГАМЛЕТА ШЕКСПІРА У ФРАНЦІЇ

У статті розглянуто проблему рецепції й інтерпретації образу Гамлета Шекспіра у Франції початку ХІХ ст. Предметом дослідження є тлумачення образу принца данського та Гамлетових мотивів у текстах Франсуа Гізо, Жермени де Сталь і Віктора Гюго. Звернено увагу на те, що художня інтерпретація трагедії “Гамлет” Й.В. Гете та ідейно-естетичні інтерпретації німецьких романтиків визначили розуміння образу Гамлета у Франції початку ХІХ століття.

***Ключові слова:** романтизм, трагедія, образ, рецепція, інтерпретація.*

Постановка проблеми. В епоху романтизму в європейській літературі починається процес активного освоєння спадщини Шекспіра. У цій розвідці ми розглянемо інтерпретацію трагедії “Гамлет” В. Шекспіра у Франції початку ХІХ століття, зокрема рецепцію та інтерпретацію образу Гамлета як традиційного образу європейської літератури. Традиційні сюжети й образи є надбанням загальнокультурної пам’яті. Вони актуальні протягом століть і допомагають осмислити як всезагальне, так і конкретне, національно-історичне. Вступаючи в діалог з певною національною культурою, вони переживають адаптацію та трансформацію, відображаючи певні ідейно-естетичні запити цієї культури, набувають ряд специфічних смислів.

Зрозуміло, що, висвітлюючи соціально-естетичне життя будь-якого літературного явища, треба знати і враховувати певні

фактори: характер історичної епохи, читацьке сприйняття, основні тенденції літературної критики, художню інтерпретацію в літературі, сценічне життя драматичних витворів, стан тексту літературного твору та його буття в інших видах мистецтва. Саме ці фактори створюють певні передумови активізації чи, навпаки, нейтралізації окремих потенційних змістовних можливостей, що містить твір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття є своєрідним доповненням і продовженням попередніх наших публікацій [6; 7]. У розвідці “Інтерпретація трагедії Шекспіра “Гамлет” в Англії доби романтизму” [6] наголошено, що характерною рисою англійської ідейно-естетичної думки ХІХ ст. є романтичний підхід до трагедії й акцент на її антисценічності, оскільки побутувало переконання, що характер Гамлета неможливо передати на сцені. Можна простежити, що в англійських інтерпретаціях трагедії, як і в німецьких, з’являється образ сентиментального принца, часом у поєднанні з інтелектуальним Гамлетом. Обґрунтовується також думка про надзвичайні його розумові здібності. С. Колрідж і В. Хезлітт прийняли інтерпретацію А. Шлегеля, який пояснював бездіяльність принца надмірною рефлексією, роз’єднанням думки і волі. Оскільки провідну роль у активному освоєнні творчого доробку В. Шекспіра в європейській літературі епохи романтизму відіграють німецькі романтики і Й.В. Гете, уважаємо актуальним розглянути вплив німецької ідейно-естетичної думки на сприйняття трагедії “Гамлет” у Франції доби романтизму.

Предмет дослідження статті – тлумачення образу принца данського та Гамлетових мотивів у текстах Франсуа Гізо, Жермени де Сталь і Віктора Гюго. *Мета* – показати, що французькі інтерпретації пов’язані з художньою інтерпретацією трагедії Й.В. Гете й ідейно-естетичними інтерпретаціями німецьких романтиків, які запропонували романтичну концепцію Гамлета, позбавивши трагедію драматичної єдності. Отже, розмову про рецепцію образу Гамлета у Франції почнемо зі сприйняття цього образу в Німеччині, бо, власне, з німецькою ідейно-естетичною думкою пов’язане виникнення й формування гамлетизму як соціально-культурного явища.

Насамперед розглянемо осмислення постаті Гамлета в німецькій художній літературі та у теоретико-критичній думці. Христоф Мартін Віланд був першим, хто познайомив німців із творами англійського драматурга. Протягом 1762 – 1766 рр. він переклав прозою двадцять дві п'єси Шекспіра, серед яких був і “Гамлет”. Згодом (1775 – 1777 рр.) Йоганн Йоахім Ешенбург переклав ще чотирнадцять драм. Німецька молодь не лише з захопленням прийняла твори англійського драматурга, а й створила певний культ Шекспіра [див. про це: 3].

Саме “Гамлет” був першим твором Шекспіра, поставленим на сцені Німеччини. Фрідріх Людвіг Шредер, значно переробивши переклад Х.М. Віланда, 1776 р. поставив трагедію на сцені Гамбурзького театру. Ф.Л. Шредер перетворив трагедію у примирення суперечностей. У його п'єсі всі шкодували про свої вчинки і пробачали один одному. Роль Гамлета виконав актор Франц Брокман, який надав данському принцу рис модного на той час Вертера Гете. Публіка бачила нерішучого, сентиментального, меланхолійного мрійника, доля якого її схвилювала і якою вона прийняла всім серцем.

Художня інтерпретація трагедії “Гамлет” Й.В. Гете мала неабиякий успіх і визначила розуміння образу принца його сучасниками і нащадками. Головний персонаж твору “Літа науки Вільгельма Майстера” (1795) Вільгельм Майстер інтерпретує Гамлета, надаючи йому рис сучасників Й.В. Гете. Благородний Гамлет показаний як недієвий, слабовольний, обтяжений постійними рефлексіями. Саме такі настрої були притаманні сучасникам Й.В. Гете, які, критично розглядаючи дійсність, зневажали її, однак були здатні лише на внутрішній протест. У Німеччині початку ХІХ ст. панувала господарська, політична, духовна розруха. Німецьке бюргерство не бачило виходу з ситуації, яка склалася, покладало надії на стихійний перебіг подій. Тож характеристика Гамлета, що наголошувала на його слабкості, була співзвучна тогочасним німцям. Й.В. Гете словами Вільгельма стверджує, що трагедія поставлена за досконалим планом. Привид закликає до помсти, обставини складаються так, що сприяють цій помсті “героя тягне все вперед до страшного вчинку” [2, 267]. Але план Шекспіра інший, а саме: зобразити, що “ні земній, ні підземній силі не

вдається те, що підвладне лише долі” [2, 224]. Вільгельм, якому було притаманне критичне заперечення дійсності, дав таку інтерпретацію “Гамлета”, яка була сприйнята сучасниками як заклик до примирення з дійсністю, з її трагічними суперечностями, заклик не покладати на себе завдання змінити життя: “Інтерпретація Гете розглядала “слабкість волі” не як окремий недолік особистості, яка рефлексує, а як вияв її цілком доречного історичного песимізму” [11, 112]. Думки та переживання данського принца знайшли відгук у серцях молоді Німеччини, вона почала прирівнювати себе до Гамлета Вільгельма. Німці, наслідуючи Й.В. Гете, естетизували бездіяльність Гамлета, бо бачили в його долі власну безвихідь і трагізм. Переконавання, що Гамлет нерішучий і слабкий, асоціювання з ним привело до виникнення в німецькій культурі явища гамлетизму, що мало корені у тогочасній німецькій дійсності.

Над “Гамлетом” розмірковував і німецький філософ, теоретик романтизму, письменник Фрідріх Шлегель. На думку мислителя, характер Гамлета розпався на дві непримиренні здатності – діяти або мислити. Для Ф. Шлегеля, як і для Й.В. Гете, Гамлет – це паралізований герой, який має всі ознаки героя, однак “не видит смысла быть героем”, “ибо наше хрупкое существование не может создать ничего, что удовлетворило бы наши божественные требования” [16, 397].

Німецький історик літератури, письменник Август Вільгельм Шлегель, наголошуючи на інтелектуальності данського принца та роз’єднанні думки й волі, уважав, що мета трагедії – показати, що роздуми послаблюють здатність діяти. У його інтерпретації Гамлет – це символ рефлексії, яка підмінює дію.

На думку Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, Гамлет не здатний реалізуватися в зовнішній діяльності і є сильним лише внутрішніми переживаннями. Принц не створений для помсти, оскільки у нього благородна душа. Те, що Гамлет не може пристосуватися до конкретних обставин, не діє енергійно там, де вирішується його доля, – цю ситуацію Гамлета Г.В. Гегель прирівнює до ситуації своїх сучасників, особливо тих, кому бракує освіти, щоб брати участь в “осуществлении всеобщих целей” [1, 296]. Для Г.В. Гегеля тема “Гамлета” – це трагедія особистості в її суспільстві.

Образ Гамлета мав у Німеччині й політичне тлумачення, в якому звучала самокритика. Спочатку він асоціювався з німецьким бюргерством, а згодом з цілою нацією, не здатною боротися за власне визволення. 1829 р. Людвіг Берне назвав Гамлета копією німця, який “переписал бы на бумагу самого себя – и Гамлет готов” [цит. за: 9, 160]. 1844 р. до образу Гамлета звернувся Фердинанд Фрейліграт, щоб заговорити про актуальні проблеми сучасної йому дійсності. У вірші “Гамлет” [14, 140] поет заявив: “Німеччина – Гамлет!”. Гамлет для Ф. Фрейліграта є символом рефлексії, що призводить до нерішучості та бездіяльності. Його сучасник – Гамлет забув про свій обов’язок перед батьківщиною. Звинувачуючи світ у його вадах, він не виявляє жодної активності, щоб змінити його, лише філософствує. У вірші звучать революційні мотиви, поет використовує тему Гамлета як заклик до боротьби за свободу вітчизни. Отже, підбадьорюючи свою націю, переконуючи її в тому, що треба змінити соціальну позицію, Ф. Фрейліграт переконує і себе, адже він теж має риси німецького Гамлета XIX ст.

Розмірковуючи над долею своєї країни, до образу Гамлета звертався і німецький шекспірознавець Г.Г. Гервінус, повністю погоджуючись із інтерпретацією героя, яку дав Й.В. Гете у “Вільгельмі Майстері”.

Як бачимо, німецькі мислителі кінця XVIII – початку XIX ст., акцентуючи увагу на характері Гамлета, перетворили тимчасову нерішучість данського принца на його домінуючу рису, відкинувши все сильне, що притаманне цьому образу. Вони намагалися пояснити його характер, виходячи з сучасних їм соціальних умов, проводили паралелі між Гамлетом та своїми співвітчизниками, прагнули витлумачити поведінку героя як поведінку реальної особистості, що проживає у Німеччині. Німецькі інтерпретації цієї епохи не лише мали вплив на тогочасну європейську думку, а й заклали основу всіх наступних європейських інтерпретацій.

У Франції початку XIX ст. твори В. Шекспіра, включаючи “Гамлета”, постачали матеріал для опер, пантомім і циркових вистав. “Гамлет” був відомим у переробці Дюсі та у перекладі Летурнера [див. докладніше про це: 10]. Ці твори, далекі від

оригіналу, були популярними на тодішній французькій сцені. На той час небагато французів могли читати В. Шекспіра в оригіналі. 1821 р. вийшло у світ зібрання творів В. Шекспіра у тринадцяти томах за редакцією Ф. Гізо та А. Пішо [див. докладніше про це: 10]. Переклад “Гамлета” здійснив історик Проспер де Барант під впливом інтерпретації трагедії братів Шлегелів, на що він вказував у своїй передмові. Це видання творів супроводжувалось вступною статтею “Життя Шекспіра” знавця англійської літератури Франсуа Гізо. Стаття мала великий вплив на французьку літературно-критичну думку та драматургію [17, 141 – 142]. Особливе місце у ній було відведено Гамлету. Зміст його буття, за Ф. Гізо, – виконати обов’язок помсти, заради якого він відмовляється від усього в житті. Принц, на переконання Ф. Гізо, – сильна особистість, якій перешкоджають філософські роздуми та доля, що сильніша за людину. Проблема Гамлета розглядалася як проблема високоосвіченої людини, яка має здійснити те, що суперечить законам суспільства. Ф. Гізо вважав, що у ситуації Гамлета перебувають ті його співвітчизники, у яких є потреба діяти, однак дії суперечать їхньому вихованню, бо виховано відразу до насильства. Для письменника сучасники є Гамлетами, перед ними стоять Гамлетові завдання, адже Ф. Гізо бачить принца перш за все борцем за справедливість, шукачем правди. Як бачимо, для Франції теж характерна тенденція порівнювати морально-психологічні характеристики сучасника й Гамлета, що розглядаємо як соціально-побутову персоніфікацію образу Гамлета.

1822 р. “Гамлета” почали ставити на сценах театрів Франції, однак вистави не мали популярності. Згодом трагедія ставиться лише приватно для небагатьох освічених любителів, які відносили В. Шекспіра до “геніев-прародителів”, що “дарують образи, сюжеты, стили всем искусствам: их произведения – неисчерпаемый источник, самые недра разума человечества” [15, 237]. Ця висока оцінка майстерності В. Шекспіра, дана Рене де Шатобріаном, мала вплив на загальну рецепцію творчості англійця і, зокрема, на сприйняття трагедії “Гамлет” у Франції.

До розгляду трагедії “Гамлет” зверталася і Жермена де Сталь – письменниця, теоретик літератури, яка відіграла значну роль у розвитку естетики та літературної науки [13]. Дослідниця вважала, що “Гамлет” має багато недоліків, бо судила про

спадок англійця критеріями класицизму. Водночас Ж. де Сталь захоплювалася майстерністю В. Шекспіра, зокрема, у романі “Корінна, або Італія” [12, 120 – 123]. У дослідженні “Про літературу, розглянуту у зв’язку з суспільними законами” [13] письменниця доходить висновку, що англійське драматичне мистецтво й вся англійська література зобов’язані саме В. Шекспіру своїм виникненням та особливостями. Відомо, що 1797 р. В.Й. Гете надіслав їй роман “Літа науки Вільгельма Майстера” [див. докладніше про це: 13]. Письменниця відповіла йому вдячним листом, у якому шкодувала про те, що не знає німецької і не зможе прочитати роман. Однак можна припустити, що з романом вона все ж ознайомила, оскільки її інтерпретація Гамлета є схожою на художню інтерпретацію В.Й. Гете.

Принц мадам де Сталь – людина чистої і добродесної душі. Уражений навколишнім злом, усвідомивши, що мати одружилася з вбивцею батька, переживає психічний стрес. Результат його страждань – “нравственное кораблекрушение” [13, 204 – 205], тобто безумство. Письменниця переконана, що принц не вдає божевільного, він справді божевільний. Ось чому Гамлет зневажає людей і частіше думає про самогубство, аніж про помсту. Принц – “добродетельный человек, который не в силах ни жить в окружении негодяев, ни свершить свой горестный долг и, преступив закон, отомстить убийце” [13, 204]. Мадам де Сталь вважала В. Шекспіра надто філософським для театру, стверджувала, що його ідеї губляться у сценічному поданні. Її принц близький до чутливих і вразливих Гамлетів, яких можна знайти на сторінках інтерпретацій ХІХ ст.

Розмірковував над образом Гамлета й Віктор Гюго. На його думку, жодний витвір людського духу не хвилює нас так, як образ Гамлета, – квінтесенція уявлень В. Шекспіра про людину. Письменник переконаний, що Гамлет – у центрі всіх витворів англійця. Принц є філософом, який уособлює сумнів, роздуми, вагання. Він той, ким кожен з нас може стати за певних обставин, у певний момент життя. Як бачимо, В. Гюго спостеріг: те вічне, що є в Гамлеті і в кожному з нас, окреслюється його ситуацією. Для В. Гюго Гамлет – символ філософської рефлексії. Письменник стверджував, що стан Гамлета – це відображення звичайного стану людини, яка незадоволена життям, де нема гармонії. Про

те, що ситуація Гамлета добре знайома В. Гюго, свідчать такі слова митця: “попробуйте вырваться от своих сомнений!”, “наше раздумье, какой это гордиев узел!”, “Быть в рабстве у самого себя – вот подлинное рабство”, “попробуйте перелезть через эту стену – собственную мысль!” [8, 285]. Письменник був переконаний, що для того, щоб почати діяти, і Гамлет, і кожен із нас повинні перемогти самого себе, “вырвать из себя Гамлета” [8, 285].

Висновки. Можна, отже, зробити висновок про те, що ідейно-естетична інтерпретація трагедії “Гамлет” у Німеччині багато в чому визначила розуміння образу Гамлета у Франції. Деякі інтерпретатори відходили від тексту трагедії, змінюючи при цьому морально-етичні та психологічні домінанти традиційного образу Гамлета. У французьких інтерпретаціях трагедії, завдяки висловлюванням Ф. Гізо та Ж. де Сталь, наголос ставився на морально-етичних характеристиках цього образу. Гамлет – це вишуканий інтелектуал. Відбувається естетизація образу принца та персоніфікація Гамлета як сильної, мислячої особистості. Французький гамлетизм характеризується безнадією й усвідомленням неможливості змінити світ, оскільки морально-психологічні якості сучасного Гамлета не відповідають цій вимозі. У Франції була також підхоплена думка Й.В. Гете про антисценічність творів Шекспіра, які “не для тілесних очей”, а “набувають значення саме завдяки уяві” [3, 34].

Література

1. Гегель Г.В.Ф. Эстетика : в 4 т. / Искусство. – М., 1969. – Т. 2 : Лекции по эстетике. Часть вторая. Развитие идеала в особенные формы прекрасного в искусстве. – 326 с.
2. Гете Й.В. Літа науки Вільгельма Майстера : роман / Й.В. Гете ; пер. з нім. С. Сакидона. – К. : Дніпро, 1970. – 520 с.
3. Гете Й.В. Шекспір і нема йому краю // Й.В. Гете. Поезія і правда : збірник ; пер. з нім. Б.М. Гавришкова. – К. : Мистецтво, 1982. – С. 33 – 42.
4. Горенок Г. Гамлет і гамлетизм в російській культурі Срібної доби // Літературознавчий збірник. – Вип. 17 – 18. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 90 – 104.
5. Горенок Г. Гамлет і гамлетизм у художній свідомості І. Анненського // Художній світ І. Анненського : матеріали Міжнародних

науково-літературних читань. – М. : Літературний інститут ім. О.М.Горького, 2005. – С. 40 – 48.

6. Горенок Г. Інтерпретація трагедії Шекспіра “Гамлет” в Англії доби романтизму // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки : Літературознавство. – № 17. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2008. – С. 43 – 45.

7. Горенок Г. Літературознавча дискусія про Гамлета та гамлетизм // Актуальні проблеми філології: мовознавство, методика викладання філологічних дисциплін : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Маріуполь : Маріупольський державний гуманітарний університет, 2009. – С. 243 – 248.

8. Гюго В. Из трактата “Вильям Шекспир” : собрание сочинений : в 15 т. / В. Гюго ; [пер. А. Тетеревниковой]. – М. : Гос. изд. худож. лит., 1956. – Т. 14. – С. 258 – 401.

9. Левин Ю.Д. Шекспир и русская литература XIX века / Ю.Д. Левин. – Л. : Наука, 1988. – 327 с.

10. Реизов Б. Шекспир и эстетика французского романтизма / Б. Реизов // Шекспир в мировой литературе : сборник статей. – М. – Л. : Худож. лит, 1964 – С. 157 – 197.

11. Родина Т.А. Блок и русский театр начала XX века / Т. Родина. – М. : Наука., 1972. – 310 с.

12. Сталь Ж. де. Коринна, или Италия / Ж. де Сталь. – М. : Наука, 1969. – 440 с.

13. Сталь Ж. де. О трагедиях Шекспира / Ж. де Сталь // О литературе, рассмотренной в связи с общественными установлениями. – М. : Искусство, 1989. – С. 195 – 205.

14. Фрейлиграт Ф. Избранные произведения / Ф. Фрейлиграт ; [пер. с нем.]. – М. : Худож. лит., 1956. – 472 с.

15. Шатобриан Ф.Р. де. Опыт об английской литературе и суждения о духе людей, эпох и революций / Ф.Р. де Шатобриан ; [пер. с фр.] // Эстетика раннего французского романтизма. – М. : Искусство, 1982. – С. 220 – 247 с.

16. Шлегель Ф. Письма : собрание сочинений : в 2 т. / Ф. Шлегель // Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика. – М. : Искусство, 1983. – Т. 2. – С. 389 – 413.

17. Эйхенбаум Б. Статьи о Лермонтове / Б. Эйхенбаум. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 372 с.

Дучиминская Галина, Харкавцив Ирина. Влияние немецких интерпретаций на восприятие образа Гамлета Шекспира во Франции. В статье рассматривается проблема рецепции и интерпретации Гамлета Шекспира во Франции в начале XIX века. Предметом исследования является толкование образа принца датского и мотивов Гамлета в текстах Франсуа Гизо, Жермены де Сталь и Виктора Гюго. Обращено внимание на то, что художественная интерпретация трагедии “Гамлет” И.В. Гете и идейно-эстетические интерпретации немецких романтиков определили понимание образа Гамлета во Франции в начале XIX века.

Ключевые слова: романтизм, трагедия, образ, рецепция, интерпретация.

Duchyminska Halyna, Kharkavtsiv Iryna. The influence of the German interpretations on the comprehension of the image of Shakespeare's Hamlet in France. The article deals with the problem of the reception and interpretation of Shakespeare's Hamlet in France at the beginning of the 19th century. The subject of the investigation is the interpretation of the image of Prince Hamlet and his motives in François Guizot, Germaine de Staël and Victor Hugo's works. The attention is paid to the fact that Goethe's artistic interpretation of the tragedy *Hamlet* and German romanticists' idea-aesthetic interpretations determined the perception of the image of Hamlet in France at the beginning of the 19th century

Key words: romanticism, tragedy, image, reception, interpretation.